

Kulttuurialat – työelämän koelaboratorio

SAK:n kulttuuripoliittinen puheenvuoro

Joulukuu 2008

Puheenvuoro

Joulukuu 2008

Lisätiedot:

Hannu Rosengrén
hannu.rosengren@sak.fi
puh. 020 774 0187
SAK, PL 157
00531 Helsinki

Tilaukset:

SAK
puh. 020 774 000

KULTTUURIALAT – TYÖELÄMÄN KOELABORATORIO

SAK:n kulttuuripoliittinen puheenvuoro

SISÄLLYS

Esipuhe	3
Kulttuuri on perusoikeus	4
Kulttuuri tekee hyvää – myös taloudelle	4
Yhteiskunnalla on vastuu kulttuuristaan	6
Taide ja kulttuuri tarvitsevat julkista tukea	7
Taide ja tiede ovat riippuvaisia apurahoista.....	8
Vapaan kentän tuki kaksinkertaistettava	9
Julkisen palvelun YLE ja sananvapaus	10
Valtion tuki on kulttuurilehtien elinehto	11
Meneekö suomalaisella elokuvalla hyvin?	12
Kulttuuriala on silpputyön laboratorio.....	13
Reilua palkkaa, kiitos!.....	16
Kulttuurin aloille tarvitaan reilun työn pelisäännöt.....	17
Elämäntilanteeseen sopiva turva.....	18
Tekijänoikeus turvaa tekijää ja teosta.....	19
Koulutuksen kautta kulttuurityöhön vai työttömyyteen?	21
Yhteenveto: Reilut pelisäännöt, riittävä tuki taiteelle.....	23

Esipuhe

Kulttuurialojen edunvalvonnalle haasteita asettaa alojen monitahoisuus: tekijöiden, työn tekemisen ja toimeentulotapojen kirjo. Kulttuurityössä tunnetaan kaikki kuviteltavissa olevat työsuhteiden muodot. Kulttuurialat ovat aina olleet myös silpputyön laboratorio¹. Myös globaalit muutokset, kuten teknologinen kehitys ja siitä seuraavat tekijänoikeushaasteet, vaikuttavat kiinteästi kulttuurityöhön ja sen edellytyksiin. Yhteisten pelisääntöjen sopiminen ja tekijän aseman turvaaminen on kulttuurialoilla tärkeämpää kuin koskaan.

Kulttuuripoliittisen puheenvuoro tuo esiin SAK:n näkemyksen kulttuurin merkityksestä sekä alan kehittämistarpeista. Puheenvuoron laatimiseen on osallistunut kulttuurialan ammattiliittojen neuvottelukunta, johon kuuluvat SAK:n ohella Suomen Muusikkojen Liitto ry, Teatteri- ja Mediatyöntekijät ry TeMe, Suomen Journalistiliitto sekä Suomen Näyttelijäliitto. Puheenvuoron on kirjoittanut tutkija Anna Kanerva.²

Kulttuurialan ammattiliittojen neuvottelukunnan jäsenistä Muusikkojen Liitto ja TeMe ovat SAK:n jäsenjärjestöjä. SAK:lla ja Suomen Journalistiliitolla on lisäksi erillinen yhteistyösopimus. Kulttuurialojen ammattilaisia on järjestäytynyt myös muihin SAK:laisiin liittoihin, kuten Palvelualojen ammattiliittoon sekä Julkisten ja hyvinvointialojen liittoon.

SAK:laiset ja yhteistyökumppaneina toimivat liitot ovat jäsenmääriltään Suomen suurimpia kulttuurialan ammattiliittoja. TeMessä jäsenjärjestöineen on noin 3 900, Muusikkojen Liitossa 3 300, Näyttelijäliitossa 1 700 ja Journalistiliitossa 15 000 jäsentä³. Puheenvuorossa korostuvat neuvottelukunnan jäsenliittojen edustamat taiteen ja kulttuurin alat: musiikki, elokuva, teatteri, tanssi, sirkus sekä joukkoviestintä. Liittojen edustamat kulttuuriammattilaiset työskentelevät mm. muusikkoina, ohjaajina, näyttelijöinä, tanssijoina, journalisteina, kustannustoimittajina, lavastajina, valo- ja äänisuunnittelijoina, kuvaajina, leikkaajina, kuvaussihteereinä ja teatteri-ilmaisun ohjaajina niin yksityisellä kuin julkisella sektorilla.

¹ Silpputyöllä tarkoitetaan epätyypillisiä työsuhteita ja usein hyvinkin lyhyissä pätkissä tehtävää työtä.

² FM, YTM Anna Kanerva työskentelee tutkijana Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissätiö Cuporessa.

³ Tilastokeskus, Kulttuuritilasto 2007; TeMe.

Kulttuuri on perusoikeus

Kulttuuri on yhteisiä arvoja. Kulttuuri ilmenee mm. kirjoitetussa ja puhutussa kielessä, tavoissa, suullisissa ja aineellisissa kulttuurituotteissa, luonnossa ja rakennetussa ympäristössä sekä yhteiskunnallisen elämän muodoissa. Taide eri muodoissaan on kulttuurin keskeisimpiä ilmenemismuotoja.

Kulttuuri ja taide ovat jokaisen ihmisen perusoikeuksia. Kulttuuriset oikeudet tunnustetaan YK:n ihmisoikeusjulistuksessa kansalaisoikeuksien, poliittisten ja taloudellisten oikeuksien rinnalla. Keskeinen periaate on kulttuurisen itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen. Kulttuuriin kuuluu myös sananvapaus, joka on keskeinen ja välttämätön osa demokratiaa.

Kulttuuriset oikeudet voidaan jakaa kulttuuriin ja luovuuteen liittyviin oikeuksiin. Kulttuuriin liittyviä oikeuksia ovat mm. oikeus osallistua kulttuurielämään, kulttuurin tasavertainen saatavuus ja saavutettavuus, oikeus kulttuuriperintöön sekä oikeus osallistua kulttuuripolitiikan suunnitteluun ja toteutukseen.

Luova työ on jokaisen oikeus. Luovuuteen liittyy myös tekijöiden moraalisten ja taloudellisten oikeuksien tunnustaminen sekä ilmaisun- ja taiteellinen vapaus.⁴

Kulttuuristen oikeuksien on oltava lähtökohtana kulttuuria koskevassa päätöksenteossa, resursoinnissa ja alan edunvalvonnassa.

Kulttuuri tekee hyvää – myös taloudelle

Globaalin talouden kehityskulut koskevat myös Suomea, jossa yhteiskunnan ja teollisuuden rakenteet muuttuvat. Palvelualojen merkitys talouskasvulle ja työllisyydelle kasvaa perinteisten teollisuusalojen kustannuksella. Väestön ja palveluiden alueellinen keskittyminen, kansalaisten ikääntyminen ja kulttuurisen moninaisuuden lisääntyminen mm. maahanmuuton seurauksena, ovat suomalaisen yhteiskunnan muutossuuntia.

Kansainvälinen vuorovaikutus lisää kulttuurisen osaamisen ja herkkyyden merkitystä. Globalisoituvassa maailmassa paitsi vuorovaikutus, myös erilai-

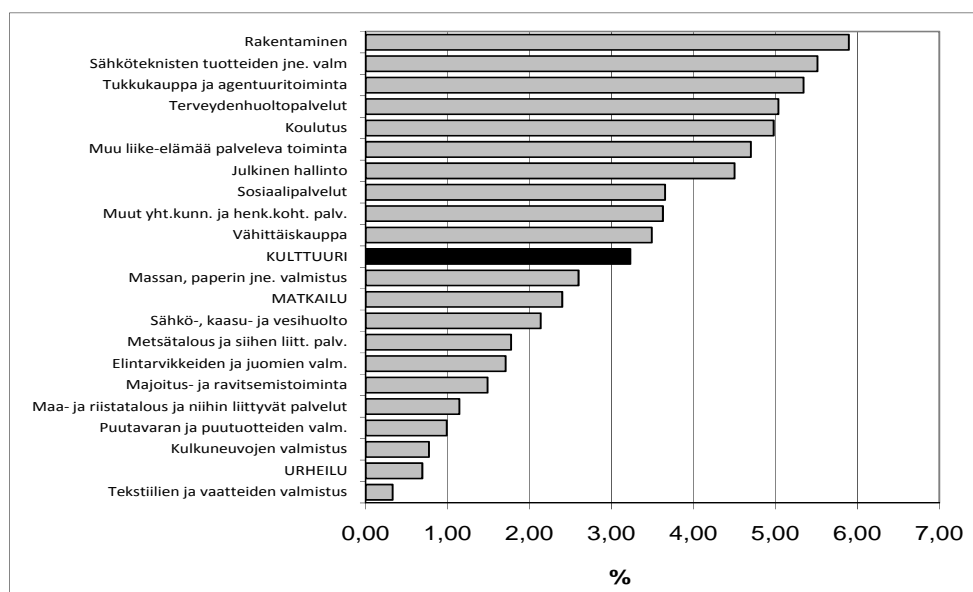
⁴ *Reilu kulttuuri. Kulttuuripolitiikan eettinen ulottuvuus ja kulttuuriset oikeudet. Hannele Koivunen ja Leena Marsio 2006. Opetusministeriön julkaisuja 2006:50.*

set paikallis- ja alakulttuurit ovat lisänneet merkitystään. Paikallisen kulttuuri-identiteetin merkitys korostuu yhteiskunnan rakennemuutoksessa.

Globalisaation myötä kulttuurin positiiviset vaikutukset ovat saaneet laajaa huomiota. Kulttuuritarjonnasta on tullut keskeinen kaupunkien ja alueiden vetovoimatekijä. Kulttuurilaitoksilla on keskeinen rooli kuntien kulttuurielämässä. Ne tuottavat ympäristöönsä taloudellisten hyödyn lisäksi harrastustoimintaa, taitelija- ja produktiovierailuja, koulutusta, virkistystoimintaa sekä yleistä aktiivisuutta. Samalla ne ovat osa kotimaista työtä. Kulttuurilla ja taiteella on nähty merkittäviä vaikutuksia ihmisten kokemuksiin hyvinvoinnista ja terveydestä. Taiteen ja tieteen tekijöillä on keskeinen rooli innovaatioiden synnyttämisessä ja yhteiskunnan uudistamisessa.

Taide- ja kulttuurialat ovat työvoimavaltaisia, suorastaan käsityöaloja. Vuonna 2005 työllisistä suomalaisista palkansaajista 4,2 prosenttia työskenteli kulttuurialoilla. Kulttuurin osuus Suomen bruttokansantuotteesta oli 3,2 prosenttia. Kulttuurin osuus BKT:sta oli suurempi kuin esimerkiksi alkutuotannon, perinteisten teollisuuden toimialojen tai matkailun.⁵

Eräiden toimialojen arvonlisäysosuudet vuonna 2005⁶



Lähde: Kulttuurin satelliittitilinpito; Pilottiprojektin loppuraportti. Opetusministeriön julkaisuja, 2008: 20.

⁵ Kulttuurin satelliittitilinpito; Pilottiprojektin loppuraportti. Opetusministeriön julkaisuja, 2008: 20.

⁶ Kulttuurin osuus talouden arvonlisäyksestä on verrattavissa bruttokansantuoteosuuteen. Kulttuurin satelliittitilinpito; Pilottiprojektin loppuraportti. Opetusministeriön julkaisuja, 2008: 50.

Kulttuuri muodostaa merkittävän osan kotitalouksien kulutuksesta. Kotitaloudet käyttivät vuonna 2005 kulttuuriin 6,8 prosenttia kaikista kulutusmenoistaan. Kotitaloudet kuluttavat kulttuuriin saman osuuden käytettävissä olevista tuloista (tulojen absoluuttisesta määrästä) riippumatta. Suomessa kulttuurin suhteellinen osuus kotitalouksien kulutusmenoista on ollut EU-maiden kärkitasoa.

Yhteiskunnalla on vastuu kulttuuristaan

Sivistynyt yhteiskunta kantaa vastuun kulttuuristen oikeuksien, kulttuurisen tasa-arvon ja moniäänisen sananvapauden toteutumisesta. Niiden turvaaminen edellyttää myös vastuunottoa rahoituksesta.

Valtion ja kuntien tehtävänä on turvata hyvinvointiyhteiskunnan kulttuuristen peruspalveluiden laatu ja saatavuus. Peruspalveluita ovat kirjastot, teatterit, orkesterit, museot ja taideoppilaitokset. Jokaisella tulisi olla asuinalueesta, iästä, sukupuolesta, sosiaalisesta asemasta tai etnisestä taustasta riippumatta tasa-arvoiset mahdollisuudet kulttuurin ja taiteen harrastamiseen ja kuluttamiseen.

Saatavuus merkitsee myös kulttuurin moniarvoisuutta ja moniäänisyyttä. Alueellisten ja paikallisten kulttuuri-identiteettien, vaihtoehtokulttuureiden ja eri vähemmistöryhmien kulttuurimuotojen tukeminen on julkisen kulttuuripolitiikan tehtävä. Jokaisella tulisi olla asuinalueesta, iästä, sukupuolesta, sosiaalisesta asemasta tai etnisestä taustasta riippumatta tasa-arvoiset mahdollisuudet kulttuurin ja taiteen harrastamiseen ja kuluttamiseen.

Kansallisen kulttuurin näkökulmasta on tärkeää, että kotimaisen kulttuurin asemaa vahvistetaan kansainvälisen tarjonnan keskellä. Tämä on erityisen tärkeää Suomen kaltaisella pienellä kieli- ja kulttuurialueella. Sisältötuotannon ei tule keskittyä harvoihin, taloudellisesti vahvoihin käsiin. Keskittymistä seuraa usein tarjonnan yksipuolistuminen, yhdenmukaistuminen ja ylikaupallistuminen.

Suomalaisella kulttuurilla ja taiteella on merkittävää kansainvälistä potentiaalia. Siksi kulttuurin tulee olla tasaveroinen muiden ventialojen joukossa. Vientihankkeiden ohella taiteen ja kulttuurin kansainvälisen vuorovaikutuksen, kulttuurivaihdon ja liikkuvuuden lisäämiseen pitää panostaa.

Taiteella ja kulttuurilla on kiistattomia taloudellisia ja muita yhteiskunnalle hyödyllisiä vaikutuksia. Kulttuurin itseis- ja välinearvoja ei pidä asettaa toi-

siaan vastaan eikä kulttuuria tule jättää vain ”kilpailukykystrategioissa” ja talouden ehdoilla kehitettäväksi. Kaikkea taidetta ja kulttuuria ei voi eikä kannata tuotteistaa ja brändätä. Myös ei-kaupallisen kulttuurin ja taiteen olemassaolo on turvattava.

Taide ja kulttuuri tarvitsevat julkista tukea

Taiteen itsenäisyys, monimuotoisuus sekä kokeellisuus edellyttävät julkista tukea. Taiteellisen työn tukeminen on välttämätön edellytys kulttuurin muiden, yhteiskunnallisesti hyödyllisten vaikutusten toteutumiseksi. Kulttuurilaitosten rahoitus onkin parantunut – hitaasti, mutta varmasti. Julkinen tuki mahdollistaa maantieteellisesti kattavan ja laadukkaan kulttuurilaitosten verkoston Suomessa.

Taiteen ja kulttuurin osuus valtion budjetissa oli vuonna 2007 noin 391 miljoonaa euroa. Siitä 48 prosenttia rahoitettiin veikkausvoittovaroilla. Suurimman osan rahoituksesta (noin 85 %) valtio ohjaa kansallisille kulttuurilaitoksille ja kunnille lakisääteisiä menoja varten⁷. Valtio osallistuu kunnallisen kulttuuritoiminnan rahoittamiseen valtionosuusjärjestelmän kautta. Valtionosuuksien myöntämistä ohjaavat laki opetus- ja kulttuuritoiminnan rahoituksesta sekä teatteri- ja orkesterilaki, jotka tulivat voimaan vuoden 1993 alusta.

Kulttuurilaitokset ovat työvoimavaltaisia. Valitettavasti niiden valtionavustusten perusteena olevien henkilötyövuosien määrä ja hinta eivät ole vastanneet työn todellista laajuutta ja kustannuksia. Henkilötyövuoden hintaan saatiin vuonna 2006 toteutetulla lakimuutoksella kauan odotettu, kustannustason kehitystä vastaava korotus. Vuosina 2008–2010 museoiden, teattereiden ja orkestereiden valtionosuuksia korotetaan 50 miljoonalla eurolla.

Kuntien merkitys kulttuuripalveluiden rahoittamisessa on keskeinen. Esimerkiksi suurimmalle osalla suomalaisista teattereista kunta on valtiota suurempi rahoittaja⁸. Valtionosuuksia ei korvamerkitä. Tämän vuoksi kunnat saattavat kohdentaa valtionosuuden korotuksia tarpeellisiksi katsomiinsa kohteisiin, myös kulttuurin ulkopuolelle, tai ne saattavat pienentää korotusta vastaavalla määrällä omaa avustusosuuttaan. Tässäkään tapauksessa korotus ei siis kohdennu sinne, mihin se oli tarkoitettu.

⁷ Opetusministeriö, www.minedu.fi.

⁸ Teatteritilastot 2007. Teatterin tiedotuskeskus.

Opetusministeriö on asettanut työryhmän seuraamaan varojen ohjautumista. Eräänä keinona on esitetty ns. rahoituksen kuntaehto. Sen mukaan kunnat eivät saisi pienentää avustuksiaan valtion määrärahojen lisääntyessä.

Kunnallinen kulttuuritoiminta on haasteiden edessä kuntatalouksien kiristytessä. Silti kulttuurikentän kehittämisessä täytyy voida luottaa siihen, etteivät kuntien tuet pienene valtion tuen mahdollisesti kasvaessa. Tässä kuntien kulttuuritahto on avainasemassa.

Taide ja tiede ovat riippuvaisia apurahoista

Taiteellisen työn merkittävimpiä julkisia tukimuotoja ovat taidetoimikuntien kautta jaettavat harkinnanvaraiset avustukset ja taiteilija-apurahat. Suomessa on myös lukuisia apurahoja myöntäviä säätiöitä, yhdistyksiä ja rahastoja. Tekijänoikeusjärjestelmän kautta kerättävät tekijänoikeuskorvaukset ovat apurahojen ohella keskeinen taiteen tukirahan lähde.

Taiteen keskustoimikunta myöntää avustuksia taiteelliseen työskentelyyn, projekteihin ja yhteisöille. Vuonna 2007 tämän tuen osuus valtion budjetista oli 0,5 prosenttia ja taide- ja kulttuuribudjetista se muodosti kaikkiaan 5,2 prosenttia⁹.

Taiteen parissa työskentelevien ja freelancereiden kasvanut määrä on lisännyt apurahojen kysyntää. Taitelijoille apurahat muodostavat keskeisen osan toimeentuloa. Ne ovat silpputyön tulonlähde muiden joukossa. Niukkuuden jakaminen mahdollisimman monelle näyttää olevan valtion taiteilijatuon keskeinen jakoperiaate¹⁰. Valtion apurahojen osalta lyhimmät apurahakaudet ovat tyypillisiä mm. sirkustaiteilijoille, näyttelijöille, ohjaajille ja käsikirjoittajille, pisimmät puolestaan kuvataiteilijoille ja kirjailijoille. Elokuvan ja esittävän taiteen apurahojen saajista yli puolet on työllistännyt apurahalla itsensä lisäksi myös muita¹¹.

Vuoden 2009 alussa taiteen ja tieteen tekijät saavat vihdoinkin työeläkettä vastaavan eläketurvan ja tapaturmavakuutuksen uuden lain ansiosta – kuten

⁹ Taidetoimikuntien myöntämä tuki 2007. Paula Karhunen 2008. Tilastotiedote 1/2008. Taiteen keskustoimikunta.

¹⁰ "Emme ole voineet tänä vuonna..." Kielteisen taiteilija-apurahapäätöksen vuodelle 2006 saaneiden taiteellinen toiminta ja heidän arvionsa taiteilija-apurahajärjestelmän toimivuudesta. Pauli Rautiainen 2008. Työpapereita 46 – Taiteen keskustoimikunta.

¹¹ Taiteilija-apurahajärjestelmän toimivuus ja koettu vaikuttavuus. Selvitys valtion taiteilija-apurahan saajista 2002–2005. Pauli Rautiainen 2006. Työpapereita 45 – Taiteen keskustoimikunta.

muutkin suomalaiset työntekijät. Lisäksi sairaus-, isyys-, äitiys- ja vanhempainvapaan aikainen turva paranee. Tähän asti ei apurahalla tehdystä työstä ole kertynyt sosiaaliturvaa.

Vapaan kentän tuki kaksinkertaistettava

Taiteen vapaan kentän taloudellinen tilanne on huolestuttava. Vapaalla kentällä tarkoitetaan ns. vakiintuneen institutionaalisen taidekentän ulkopuolella toimivia ryhmiä (yhityet, teatteri-, tanssi- ja sirkusryhmät sekä yksittäiset produktiot), jotka työskentelevät valtionosuuslain ulkopuolella.

Vapaan kentän rahoitus on riittämätön sen potentiaaliin verrattuna. Rahoituslain ulkopuoliset teatteri-, sirkusryhmät saivat vuonna 2007 yhteensä noin kaksi prosenttia teatterille, tanssille ja oopperalle suunnatusta rahoituksesta. Saman osuuden saivat rahoituslain ulkopuoliset orkesterit suhteessa orkestereiden valtionosuuksiin¹². Lain ulkopuolelle jäivät ryhmät tuottivat kaikkiaan 28 prosenttia teatterin, tanssin, sirkuksen ja oopperan esityksistä ja saivat 17 prosenttia kaikista katsojista¹³.

Vapaalla kentällä on keskeinen rooli suomalaisen kulttuurin kansainvälistymisessä ja viennissä. Suomalaisen nykysirkuksen yleisöstä kaksi kolmasosaa on maamme rajojen ulkopuolella (Teatteritilastot 2007. Teatterin tiedotuskeskus). Myös suomalaisen musiikkiviennin, jonka arvo oli vuonna 2006 yli 26 miljoonaa euroa (Suomalaisen musiikkiviennin markkina-arvo ja rakenne 2006. www.musex.fi), kärkenä instituutioiden ulkopuolinen musiikki.

Vapaan kentän tuki tulee pikaisesti kaksinkertaistaa. Sen rahoitus on korjattavissa suhteellisen pienellä rahalla. Vuonna 2007 teatteri- ja orkesterilain ulkopuolisille teatteri- ja tanssiryhmille sekä orkestereille jaettiin noin 1,8 miljoonaa euroa.¹⁴ Tuen kaksinkertaistamisella olisi huikea merkitys vapaan kentän toimintaedellytyksille. Korotus ei kuitenkaan saa vaarantaa vakiintuneen taidekentän rahoitusta. Vakiintuneessakin kentässä eletään kädestä suuhun. Vararahastoja ei ole ja yksi taloudellinen floppi ohjelmistossa voi vaarantaa taidelaitoksen talouden ja tulevaisuuden.

¹² Opetusministeriö; Taidetoimikuntien myöntämä tuki 2007. Paula Karhunen 2007. Tilastotiedote 1/2008. Taiteen keskustoimikunta.

¹³ Teatteritilastot 2007. Teatterin tiedotuskeskus.

¹⁴ Teatteritilastot 2007. Teatterin tiedotuskeskus; Taidetoimikuntien myöntämä tuki 2007. Paula Karhunen 2007. Tilastotiedote 1/2008. Taiteen keskustoimikunta.

Rahoituslain ulkopuolisen kentän tukemisessa keskeistä on myös riittävien työ- ja harjoitustilojen turvaaminen freelance-taiteilijoille ja ryhmille kohtuuhintaan. Osa harkinnanvaraisista avustuksista tulee suunnata nuorten taiteilijoiden tukemiseen. Vastaavasti taiteilijaeläkejärjestelmää on kehitettävä, sillä taiteilijaeläkkeiden lukumäärä ei ole suhteessa eläkettä tarvitsevien määrään.

Esimerkiksi nyky sirkuksen kasvu on ollut Suomessa viime vuosina nopeaa. Avustuksia on kuitenkin saanut vain neljä ryhmää vuonna 2008. Sirkus pääsee valtion harkinnanvaraisen taiteen tuen pariin vuonna 2009, tosin budjetoitu tuki on vielä vaatimatonta. Silti sirkusalan rakenteiden kehittyminen ja kansainvälisyys edellyttävät taidemuodon tukemista omana alanaan.

Musiikin eri lajien, erityisesti rytmimusiikin, tulee päästä julkisen tuen piiriin nykyistä laajemmin. Tuen edellytysten periaatteita on selkiytettävä eri musiikin lajityypit huomioon ottaen.

Julkisen palvelun YLE ja sananvapaus

Yleisradio on merkittävä suomalaisen kulttuurin tuottaja ja tilaaja. Tämä koskee kotimaista draamaa, musiikkia, dokumentteja, elokuvia, tv-sarjoja sekä uutis- ja ajankohtaisohjelmia – suomeksi, ruotsiksi ja saameksi. Monikulttuurisessa Suomessa paine kasvaa myös muunkielisten ohjelmien lisäämiseen. Kansallisena kulttuurilaitoksena Yleisradion tehtävänä on tarjota ja taata täyden palvelun yleisradio-ohjelmisto. Sen on oltava jokaisen saatavilla yhtäläisin ehdoin.

Perustehtävästään huolimatta Yle on viime vuosina leikannut freetyöhön varattuja määrärahoja. Käytännössä tämä on tarkoittanut sekä työtilaisuuksien vähentymistä että freelancetyöntekijöiden ansioiden leikkaamista.

Merkittävänä kulttuurilaitoksena Yleisradio ansaitsee ja tarvitsee yhteiskunnan tuen. Tekninen kehitys ja digitalisointi ovat aiheuttaneet Yleisradiolle paineita. Kansalaisilla on oikeus laadukkaaseen ohjelmistoon kohtuullisella hinnalla televisiossa ja radiossa, verkossa ja mobiiliviestinnässä. Kansalaisten tulee päästä tasapuolisesti tietoverkkoon ja laajakaistapalveluiden pariin. Yleisradion rahoitus ei voi olla riippuvainen kulloinkin vallassa olevan poliittisen koalition taloudellisista ja poliittisista ratkaisuista.

Digitalisoituminen on muuttanut kulttuuristen sisältöjen kulutus- ja levittämistapoja. Se mahdollistaa teosten uusia hyödyntämistapojen kehittämisen. Toisaalta Internet tekee helpommaksi tekijänoikeudella suojatun materiaalin esittämisen ja levityksen myös siten, että tekijät ja tuottajat jäävät ilman korvausta tekemästään työstä. Luvaton käyttö yksipuolistaa kulttuuritarjontaa heikentämällä tekijöiden toimintaedellytyksiä.

Valtion tuki on kulttuurilehtien elinehto

Kulttuuri- ja mielipidelehdet ovat tärkeä osa suomalaista mediaa ja yhteiskunnallista keskustelua. Pieniä ja toisin ajattelevia lehtiä ja julkaisuformeita tarvitaan joukkoviestinnän omistuksen keskittyessä entisestään. Julkisuuden ja keskustelun olennaisesta ja epäolennaisesta tulee olla moniäänistä ja ennakkoluulotonta.

Opetusministeriö avustaa kulttuurilehtiä, jotka ylläpitävät kulttuurista, tieteestä, taiteesta tai uskonnollisesta elämästä käytävää yhteiskunnallista keskustelua. Vuonna 2008 tukea sai 113 lehteä ja seitsemän verkkojulkaisua¹⁵. Tukea on jaettu vuosittain 800 000 euroa, mutta summa on ollut myös leikkausuhan alla.

Tuetuissa lehdissä on valtavia eroja. Eräät ovat suuria, monen palkatun toimittajan ammattimaisia julkaisuja ja eräät ovat suorastaan harrastajapohjalta tehtyjä. Kun yksi lehti kestää kymmenien tuhansien eurojen tappiot, toinen voi kellahtaa nurin tuhannen euron alijäämästä. Yhteiskunnan tuki on monelle ainoa elämänlanka.

Myös poliittisten lehtien yhteiskunnallinen tuki on muuttunut. Nyt se on osa puoluetukea ja sidottu eri puolueiden parlamentaariseen kannatukseen. Tuen määrä on siis aina kiinni neljän vuoden välein äänestettävästä eduskunnan kokoonpanosta. Puoluelehtien taloudellinen tilanne on monessa tapauksessa hyvin vaikea. Demokratiaan ja sanavapauteen kuuluu myös se, että eri aatesuunnat saavat äänensä kuuluviin.

¹⁵ Opetusministeriö, www.minedu.fi.

Meneekö suomalaisella elokuvalla hyvin?

Suomalaisen elokuvan tekijöillä ei mene hyvin: työ on silppua ja laittomuuksia ja työnantajan osaamattomuutta esiintyy usein. SAK:n tutkimuksen mukaan elokuva-alan ammattilaisella on vuoden aikana keskimäärin 6,2 työsuhdetta ja 4,3 työttömyysjaksoa¹⁶. Suomen Elokuva- ja Videotyöntekijäin Liiton vuonna 2007 toteuttaman jäsenkyselyn mukaan yksittäinen jäsen kohtaa keskimäärin kaksi työehtosopimusrikkomusta vuosittain. Rärkeimmiksi ongelmiksi liiton jäsenet nostivat ylityökorvausten maksamattomuuden ja ylipitkät työpäivät.

Uudenmaan työsuojelupiirin TV- ja elokuvatuotantoyrityksille tekemässä kyselyssä vuonna 2006 noin puolet vastanneista tuotantoyhtiöistä ilmoitti noudattavansa jotakin työehtosopimusta, yleensä Elokuva- ja tv-tuotantoja koskevaa työehtosopimusta¹⁷. Elokuvan ja television riippumattomien tuotantojen ongelmana on tuotantoyhtiöiden järjestäytymättömyys työnantajaliittoon. Vastausten mukaan 85 prosenttia työehtosopimuksista oli tehty kirjallisesti ja työaikakirjanpitoa piti 45 prosenttia yrityksistä. Lakisääteinen tapaturmavakuus oli 88 prosentissa yrityksistä¹⁸.

Alalle on luotava reilut työelämän pelisäännöt. Selvät rikkomukset ja muut epäselvyydet on karsittava. Ongelmat kärjistyvät julkisen tuen riittämättömyyteen, työnantajan ammattitaidottomuuteen sekä siihen, ettei alalla ole yleissitovaa työehtosopimusta. Näin ei voi jatkua.

Valtioiden osuudet Suomen elokuvasäätiön ja Ruotsin Filmi-instituutin budjeteista

	2000	2005	2010	kasvu
Ruotsi	21 milj. euroa	24 milj. euroa	34 milj. euroa	62 %
Suomi	10,8 milj. euroa	13,3 milj. euroa	(ei vielä tietoa)	?

Lähde: Suomen elokuvasäätiö, Suomalaisen elokuvan tavoiteohjelma 2006–2010.

¹⁶ Työtön, työssä, missä? Pätkätyöntekijöiden pakenevat oikeudet. Anu Suoranta. Syyskuu 2008, SAK:n tutkimustieto 4/2008.

¹⁷ Uudenmaan työsuojelupiiri, TV- ja elokuvatuotantohankkeen kysely 2006 ja tarkastukset 2007.

¹⁸ Uudenmaan työsuojelupiiri, TV- ja elokuvatuotantohankkeen kysely 2006 ja tarkastukset 2007.

Suomalaisen elokuvan tavoiteohjelmassa on vaadittu vuodesta 2002, että suomalaisen elokuvan rahoitus nostetaan pohjoismaiselle tasolle. Se tarkoitti tuolloin rahoituksen nostoa 10 miljoonasta 25 miljoonaan euroon. Elokuvan tuotannon ja jakelun tuen määrärahat nousivat 10,7 miljoonasta (2002) 13,1 miljoonaan euroon (2005) eli 22,5 prosenttia.

Lokakuun lopulla 2008 valmistui Opetusministeriön asettaman selvitysmiehen Lauri Törhösen raportti elokuva-alan rahoituksesta. Siinä on lukuisia parannusehdotuksia, jotka ministeriön tulee perinpohjaisesti tutkia ja selvittää.

Elokuva-alan ja TV-tuotannon rahoittajien on kannettava vastuunsa. Ongelmana on tukipolitiikka sekä valvonnan vähäisyys. Elokuvasäätiö ei valvo, että sen rahoittamissa tuotannoissa on noudatettu lakia ja maksettu palkkabudjetin ylittävät lakisääteiset ylityö- ja lomakorvaukset.

Suomalaisen elokuvan tukijärjestelmää kuvaa tarina, jossa kuvausporukka lähtee Lappiin kuvauksiin.

Suomen elokuvasäätiö myöntää bensarahat Seinäjoelle asti. On kuvausporukan ongelma päästä perille.

Onnistuuko tuottaja keräämään kasaan puuttuvat rahat? Vaatiiko hän kuvausporukkaa maksamaan bensat omistaan vai työntämään auton perille?

Elokuvan rahoittajat eivät ota tästä vastuuta eivätkä tarkista onko Lapin matkalla noudatettu lakia ja maksettu esim. ylityö- ja lomakorvaukset.

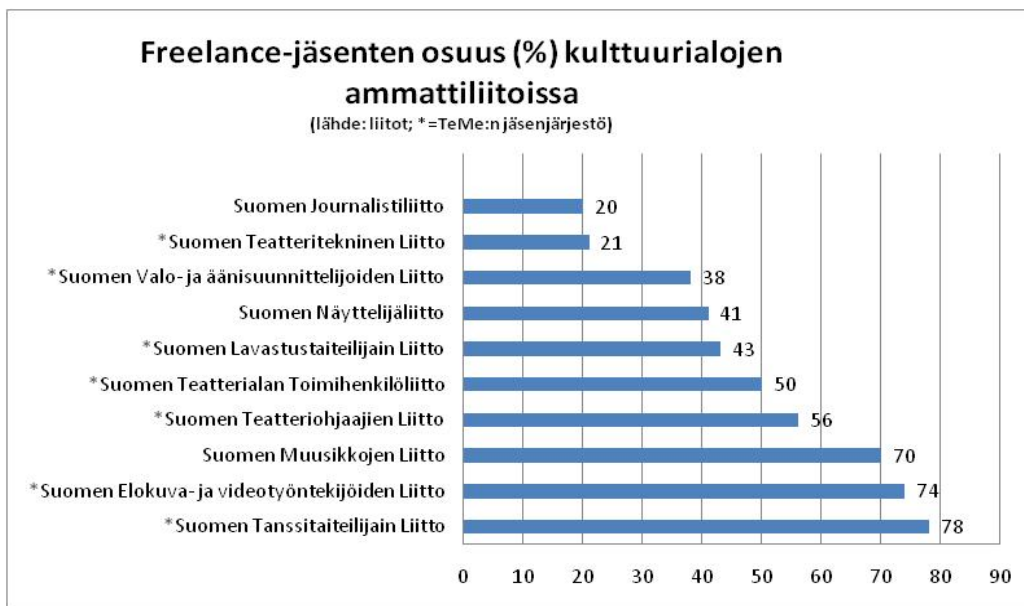
Kulttuuriala on silpputyön laboratorio

Taiteilijat ja kulttuurityöntekijät ovat heterogeeninen ja erilaisista ammateista koostuva ryhmä. Taiteilijoiden lisäksi kulttuurialoilla työskentelee paljon ammattilaisia mm. hallinnollisissa ja teknisissä tehtävissä.

Kulttuurityössä tunnetaan kaikki kuviteltavissa olevat työsuhteen muodot. Vakituksessa työsuhteessa työskentelevien lisäksi on määräaikaista, osa-aikaista, keikkatyöläisiä, vuokratyöntekijöitä, tarvittaessa töihin tulevia, yrittäjiä jne. Usein erilaiset työsuhteet esiintyvät yhtä aikaa. Tyypillistä on erilaisten työsuhteiden ja itsensä työllistämisen lisäksi työttömyysjaksojen ja apurahakausien lomittuminen. Apurahoilla ja sosiaalietuuksilla on keskeinen merkitys tulonmuodostuksessa¹⁹.

¹⁹ *Taiteilijan asema. Raportti työstä ja tulonmuodostuksesta eri taiteenaloilla. Kaija Rensu-jeff 2003. Taiteen keskustoimikunnan julkaisu no 27. Taiteen keskustoimikunta.*

Näyttelijäliiton kaikista jäsenistä noin 30 prosenttia toimii kiinnitettynä työntekijänä²⁰. Temeläisten järjestöjen jäsenistä valo- ja äänisuunnittelijoista 38 prosenttia, lavastajista kolmasosa, teatteriohjaajista viidennes, mutta tanssijoista vain noin viisi prosenttia toimii TeMen mukaan kiinnitettynä. Freelance-työn ja freelancereiden määrä kasvaa. Freelancerina toimiminen on hyvin yleistä etenkin tanssin, musiikin ja elokuvan parissa.



Freelancerit voivat toimia sekä työsuhteisesti että työllistää itsensä ammatinharjoittajana tai yrittäjänä. Taiteilijan ammattiin on perinteisesti kuulunut yrittäjämäisiä piirteitä ja freelancerina toimiminen edellyttää riskinoton ja epävarmuuden sietokykyä. Freelance-työn ongelma on, että se voidaan rinnastaa yrittäjyyteen, vaikka tekijällä ei ole yritystä tai toiminimeä. Tällöin freelancer vastaa itse sosiaalivakuutustensa järjestämisestä.

Tarkkoja lukuja siitä, kuinka moni taiteilija työllistyy omalla toiminimellä tai rekisteröidyssä yrityksessä ei ole saatavissa. Myöskään freelance-käsitteen käyttö ei aina ole yhdenmukaista. Freelance-toimittajista enemmistö toimii verokortilla. Kolmasosalla freelance-journalisteista on käytössään toiminimi, 15 prosenttia toimii yhtiömuodossa²¹.

²⁰ Suomen Näyttelijäliitto. Kokonaisjäsenmäärä sisältää myös opiskelija- ja eläkeläisjäsenet. Näyttelijäliitossa kiinnitetyksi kirjataan vuoden tai sitä pidemmäksi ajaksi työhön kiinnitetyt näyttelijät. Liiton työsäkäyvistä jäsenistä kiinnitettynä toimii 42 % ja freelancereina 58 %.

²¹ Freelancereiden työmarkkinatutkimus 2006. Suomen freelance-journalistit. www.freet.fi.

Monelle freelancerius on valinta, jonka perusteena on taiteellinen vapaus ja itsemääräämisoikeus. Osalle se on pakon sanelemaa. Vastentahtoiseen freelancetyöhön tai yrittäjyyteen ajaudutaan esimerkiksi toistaiseksi voimassa olleen työsuhteen päätyttyä, pitkien työttömyysjaksojen väsyttämänä ja työllistymisvaikeuksien seurauksena. Taloudelliset suhdanteet vaikuttavat freelanceiden työhön. Erityisesti 1990-luvun laman seurauksena freelanceiden lukumäärä moninkertaistui. Työnantajat käyttävät tilannetta myös hyväkseen. He maksavat mielellään palkkioita ilman työsuhteen sosiaalikuluja tai edellyttävät työtä tilatessaan, että tekijällä oma yritys ja laskutusmahdollisuus. Freelancer saattaa olla myös tilanteessa, jossa hän on yrittäjänä taloudellisesti riippuvainen yhdestä tai korkeintaan muutamasta toimeksiantajasta.

Kulttuuriyrittäjyydestä on puhuttu talouskasvun edistäjänä ja ratkaisuna työllistymisongelmiin. Yrityksen perustaminen ei yksin ratkaise ongelmia, vaan se voi lisätä niitä. Kulttuuriyrittäjyydelle on oltava taloudelliset edellytykset. Kulttuurisektorilla näin ei aina ole ja pakosta yrittäjäksi joutuva jää samalla sosiaaliturvan, erityisesti työttömyysturvan ulkopuolelle.

Freelancerina työskentelyn tavat

- 1. Työsuhteessa tehtävä freelance-työ, esimerkiksi vierailleva teatteriohjaaja tai muusikko.*
- 2. Yrittäjä, joka toimii oman firmansa kautta.*
- 3. Tilaustyötä tekevä freelancer, esimerkiksi kuvataiteilija, jolta on tilattu teos. Työ ei ole työsuhteista.*
- 4. Itsenäisesti työtään tekevä freelancer, esimerkiksi journalisti tai käsikirjoittaja, joka työn tehtyään yrittää myydä sen. Työ ei ole työsuhteista.*
- 5. Elanto kertyy yllämainittuja työtapoja yhdistellen.*

Kulttuuriyrittäjyyden ja freelance-työn on oltava omaehtoinen valinta. Yrittäjyyteen ei pidä painostaa työttömyyden vaihtoehtona. Yritysmuotoinen toiminta ei sovi kaikille taiteenaloille ja tekijöille.

Yrittäjän ja työntekijän välistä rajaa tulee selventää, jotta niiden väliin ei jää oikeudellisesti harmaata, sosiaaliturvan suhteen väliinputoajien aluetta. Yrittäjyyden monimuotoisuuden tukeminen, tukiverkostot ja yrittäjäosaaminen ovat erittäin tärkeitä. Niihin tulee panostaa samalla, kun kulttuuriyrittäjyyttä markkinoidaan.

Reilua palkkaa, kiitos!

Taiteen ja kulttuurin ammattilaiset ovat jäämässä palkkakehityksessä kauas muista yhteiskunnan sektoreista ja vastaavan tasoisen koulutuksen saaneista asiantuntijoista. Pätkätyöläisten ja freelancereiden asema työsopimuksia tehtäessä ei ole vahva. Heille tehdään usein ota tai jätä -tarjouksia.

Teatterin tiedotuskeskuksen tilastojen mukaan työnantajaliiton järjestäytymättömissä valtionosuutta saavissa teattereissa maksetaan freelancereille yleissitovan työehtosopimuksen alittavia palkkoja. Vierailevista ohjaajista 14 prosentille, skenografeista 31 prosentille ja valo- ja äänisuunnittelijoista peräti 80 prosentille maksettiin vuonna 2006 työehtosopimusten minimin alittavaa palkkaa²².

Myös freelancemuusikoille tarjotaan usein työtä alle työehtosopimusten minimitariffien, ja tavallista on, että palkkaa halutaan maksaa kustannusten korvauksina. Ohjelmatoimistoalalla toimii edelleen yrityksiä, jotka kilpailevat kyseenalaisin tai suorastaan laittomin keinoin. Suomen Journalistiliiton mukaan freelancepalkkiot ovat polkeneet paikallaan eli käytännössä freelance-toimittajien ansiotaso on pudonnut jo useita vuosia peräkkäin²³.

Vajaatyöllisyys on freelance-työn ongelma. Alityöllistettyinä itseään pitävien journalistien verotettavat tulot olivat melkein puolet pienemmät kuin täystyöllistettyinä itseään pitävien ansiot. Keskeisin syy alityöllistymiseen kulttuurin alueella on ylitarjonta työvoimasta²⁴.

Taiteen vapaalla kentällä ja elokuvatuotannossa puuttuvia resursseja paikataan palkattomalla tai alipalkkatulla työllä. Vuonna 2004 palkattoman työn osuus oli noin 60 prosenttia valtionosuuslain ulkopuolisten teatteriryhmien rahoituksesta.

Resurssipula on kroonistunut, ja siihen on alettu suhtautua jopa itsestäänselvyytenä. Vain vähemmistö palkkoja maksavista

Näyttelijän työpäivä

Aamulla opetusta terveydenhoitopilaitoksessa, josta laskutetaan.

Illepäivällä työryhmän harjoitukset. Ansion saa apurahasta.

Illalla esitys teatterissa. Siitä maksetaan palkkaa.

²² Teatteritilastot 2006; Meteli 3/2008.

²³ Suomen Journalistiliiton freelancer -strategia 2004. www.freet.fi

²⁴ Suomen Journalistiliiton freelancer -strategia 2004. www.freet.fi

teatteriryhmistä kykeni maksamaan työntekijöilleen työehtosopimusten mukaisia palkkoja.²⁵

Ongelmana on, että monet ovat valmiita tekemään töitä yhteisesti sovittuja taksoja halvemmalla taiteen tekemisen ja työllistymisen halusta ja työttömyyden pelosta. Tähän on johtanut kova kilpailutilanne.

Kulttuurin aloille tarvitaan reilun työn pelisäännöt

Työsopimukset kuuluvat osaksi normaalia työelämää. Työehtosopimuksella sovitaan alan pelisäännöistä ja työsuhteen ehdot. Kulttuurin ja taiteen kentällä pitää sitoutua reilun työn pelisääntöihin – samoin kuin muillakin työelämän aloilla.

Yleissitovia työehtosopimuksia on saatava niillekin aloille, joilta ne puuttuvat. Työnantajavastuu kuuluu työnantajalle eikä sitä voi siirtää työntekijöiden harteille, vaikka työssä olisi miten suuri taiteellinen vapaus tahansa. Freelancertyö ei saa olla halpatyötä eikä freelancereita saa käyttää työnantajan työvoimakustannuspuskureina. Niinpä freelancerin ansiotason pitää olla verrattavissa vakituudessa työsuhteessa toimivaan kolleegaan.

Freelancereiden neuvotteluasemaa tulee vahvistaa. Kulttuurityöntekijät tarvitsevat lisää vaikutusmahdollisuuksia omaan työhönsä. Kulttuurin tekijöiden näkemykset on huomioitava aiempaa vahvemmin myös kulttuuripoliittisia linjauksia tehtäessä.

Ammattimaisen kulttuurin tekemiseen kuuluu myös rahoittajan ja tilaajan vastuu. Rahoittajien on valvottava julkisen tuen käyttöä. Valtion ja kuntien tulee myöntää rahoitusta vain niille tahoille, jotka noudattavat yleisesti sovittuja työelämän pelisääntöjä, lakia ja työehtosopimuksia. Pelisääntöjen noudattaminen koskee sekä instituutioita että taiteen vapaata kenttää.

Taiteen vapaan kentän rahoitus on saatava tasolle, jolla toimijat voivat sitoutua työehtosopimusten noudattamiseen ja maksaa sopimusten mukaisia palkkoja.

²⁵ *Suomalaisen teatterin tulevaisuus teatterintekijöiden ja kuntien silmin. Anna Kanerva ja Minna Ruusuvirta 2006. Cuporen julkaisuja 14. www.cupore.fi.*

Elämäntilanteeseen sopiva turva

Suomen lainsäädäntö tuntee pääasiassa yrittäjän ja palkansaajan, mutta lait eivät aina ratkaise oikeudenmukaisesti työn rajapinnoilla syntyviä sosiaaliturvaongelmia. Freelancerit ja apurahalla työllistyvät ovat olleet sosiaaliturvan suhteen heikossa asemassa. Eläke- ja työttömyysturvajärjestelmä sekä verotus ovat kohdelleet freelancereita ja apurahatyötä tekeviä eri tavoin.

Apurahansaajat ovat olleet tähän asti sosiaaliturvan suhteen lainsuojattomia, koska sosiaalivakuusjärjestelmä perustuu työsuhteisiin eikä apurahatyötä ole katsottu työsuhteessa tai yrittäjänä tehdyksi työksi. Epäkohtaan on vihdoin puututtu ja apurahansaajien sosiaaliturva uudistuu vuoden 2009 alusta. Apurahansaajat pääsevät eläketurvan, sairausvakuutusturvan ja lakisääteisen tapaturmavakuutuksen piiriin. Kuten muussakin lakisääteisessä sosiaaliturvasa myös apurahansaajat maksavat jatkossa vakuutusmaksuja. Uudistus takaa taiteilijoille ja tutkijoille saman sosiaaliturvan kuin muille työtä tekeville suomalaisille. Valitettavaa on, että uudistuksen ulkopuolelle ovat jäämässä ne, joiden apurahakausi on alle neljä kuukautta. Ulkopuolelle on jäämässä muutenkin vaikeimmassa asemassa olevat, toimeentulonsa eri lähteistä saavat apurahatyön tekijät. TeMen arvion mukaan noin 2000–3000 taiteilijaa olisi jäämässä uudistuksen ulkopuolelle.

Kulttuurin pätkätöissä työllistyvän voi olla vaikea päästä työttömyysturvajärjestelmän piiriin. Työttömyysturvan työsäoloehdon kertyminen tuottaa monelle vaikeuksia. Myös taitelijana työllistymisen tai sen päättymisen arviointi on osoittautunut vaikeaksi. Työ- ja elinkeinoministeriö on uusinut luovan työn tekijöitä koskevia työttömyysturvasäännöksiä. Apurahakautta ei enää rinnasteta yrittäjyydeksi ja apurahan päätyttyä luovan työn tekijä voi päästä heti työttömyysturvan pariin, jos työttömyysturvalain mukainen työssäoloehto on karttunut ennen apurahalla työskentelyä.

Pätkä- ja freelance -töitä tekevillä kulttuuriryöntekijöillä ja taiteilijoilla tulee olla samanlainen oikeus sosiaaliturvaan

Tutkiva freelanceohjaaja:

”Paraikaa nautin valtion yksivuotista apurahaa. Viime vuonna tuloja kertyi noin 5 000 euroa. Elin säästöillä. Ensi vuodeksi on tiedossa 8 000 euron tutkimusassistentin osa-aikainen palkka.

Valmistelen tohtorintyötäni Teaterikorkeakoulussa. Työ olisi saatava pian valmiiksi.

Toivottavasti saan oman alan töitä. Ellei töihin pääseminen onnistu, on haettava työttömyysturvaa. Mahtaakohan työssäoloehto täyttyä?”

kuin muillakin suomalaisilla työntekijöillä. Turva on pyrittävä saamaan aukottomaksi niin, että se huomioi erilaiset työ- ja elämäntilanteet.

Turvan kehittämisessä tulee huomioida pätkätyön erityispiirteet ja tulonhankkimisen eri muotojen limittyminen toisiinsa. Sosiaaliturvan ja apurahojen yhteensovitusongelmiin on kiinnitettävä huomiota. Taiteilijoiden tulee päästä suunniteltujen sosiaaliturvaetuuksien piiriin taiteenalasta ja rahoitusmuodosta riippumatta. Lyhyet apurahakaudet täytyy voida laskea yhdeksi jaksoksi, jotta niistä kertyy sosiaaliturvaa. Lisäksi työttömyysturvan tulee toimia joustavasti niin, etteivät apurahansaajat jää ilman turvaa apurahakausien ja työssäolojaksojen välillä.

Apurahalla työskentelyä ei saa rinnastaa yrittäjyyteen. Työttömyysturvan työssäoloehdon ja sovitellun päivärahan ehtoja tulee selkiyttää ja yksinkertaistaa. Pätkätyöläisten sosiaaliturvaa koskevia menettelytapoja laadittaessa tulee toimia yhteistyössä kulttuuri- ja taiteilijajärjestöjen kanssa.

Tekijänoikeus turvaa tekijää ja teosta

Tekijänoikeuden kohteena on tekijän omaperäinen ja itsenäinen taiteellinen teos. Tekijänoikeus tuottaa tekijälle sekä taloudellisia että moraalisia oikeuksia. Tekijänoikeuslaki suojaa tekijän ohella myös mm. esittäviä taiteilijoita, äänite- ja elokuvatuottajia. Tekijänoikeus on voimassa 70 vuotta tekijän kuolemasta. Esittävän taitelijan suoja-aika on voimassa 50 vuotta esityksensä tai tallentamisesta.

Tekijänoikeuslain keskeiset periaatteet ovat omaisuuden suoja, heikomman osapuolen suoja sekä oikeus sopia tekijänoikeuksista. Tekijänoikeus turvaa tekijää neuvoteltaessa teoksen käytön ehdoista. Tekijä voi siirtää ja myydä taloudellisia oikeuksia toiselle osapuolelle. Taloudellisia oikeuksia ovat teoksen kaikki käyttötavat, kuten teoskappaleiden valmistaminen ja teoksen saattaminen yleisön saataville. Tekijänoikeuskorvaukset ovat sananmukaisesti korvausta teoksen käytöstä.

Tekijänoikeus on lain suoma turva ja oikeus tekijälle. Tätä ruoditaan julkisuudessa säännöllisin väliajoin. Milloin tekijänoikeuksista pitäisi luopua kokonaan, milloin ne pitäisi luovuttaa osana työsuhdetta työnantajalle. Tekijälle tekijänoikeuskorvaukset ovat merkittävä tulonlähde. Näistä rahoista on syntynyt myös suuri kansainvälinen bisnes.

Tekijänoikeuksiin liittyvistä asioista voidaan sopia työnantajan ja työntekijän välillä työehtosopimusten yhteydessä, erityiskohtaisesti tai kunkin työntekijän osalta erikseen tapahtuvana sopimisena. Kollektiivisen sopimisen avulla turvataan tekijöiden asemaa tasarvoisena neuvotteluosapuolena suhteessa työn- tai toimeksiantajaan. Tekijät voivat joutua markkinoille päästäkseen luopumaan oikeuksistaan pilkkahintaan. Tekijänoikeuksia koskevia määräyksiä on yleisesti kulttuurialan kollektiivisopimuksissa. Valitettavasti esimerkiksi elokuva- ja televisiotuotannon alueella ei ole yleissitovaa työehtosopimusta, joten sopimuskäytäntö on kirjavaa.

Tekijänoikeuksien merkitys korostuu viestinnän teknologisen- ja konsernikemian aikana, jolloin tuotettua aineistoa voidaan hyödyntää monissa eri kanavissa. Sisältöjen eli musiikin, elokuvien ja tv-ohjelmien kysyntä ja taloudellinen merkitys on kasvanut huomasti.

Tekijänoikeuksia omaavia toimijoita ja tekijänoikeuksien hyödyntäjiä tulee jatkuvasti lisää. Näitä ovat mm. kansainväliset suuryritykset, joiden taloudellinen vahvuus korostaa tekijänoikeuden merkitystä heikomman osapuolen suojana.

Lainsäädännön ja tekijänoikeusjärjestelmän kehittämisen lähtökohtana on oltava tekijän asema. Myös tekijöiden on päästävä osaksi tekijänoikeuksien taloudellisen merkityksen kasvusta. Sopimusvapautta ja perusoikeuksia on kunnioitettava. Kollektiivista sopimista tulee kehittää ja lisätä edelleen. Itsensä työllistävillä on oltava oikeus tasavertaiseen ja aitoon sopimiseen, jossa otetaan huomioon tekijänoikeuksien luovutusten laajuus. Tekijänoikeuksien luovutuksesta tehtyjen sopimusten kohtuullistaminen on oltava mahdollista, kuten esimerkiksi Saksassa. Esittävien taiteilijoiden suoja-aika on saatettava vertailukelpoiseksi tekijänoikeudella suojattujen teosten suoja-ajan

Muusikon elämää:

"Piti hakea puoliunessa aamulla laatikko CD:itä. Miksi me niitä oikeastaan kaupitellaan? Sehän on levy-yhtiön hommaa.

Paluu keikalta meni pikkutunneille. Posti toi Gramex-tilitykset, jotka olivat pudonneet melkein kolmanneksen. Gramexista sanoivat, että YLE oli taas hilannut tariffeja alas käräjillä. Siinä meillä kulttuurilaitos.

Illan keikka Tampereella peruuntui, kun lippuja ei mennyt tarpeeksi ennakkoon. Treenataan sitten uusia biisejä sekin aika.

Turun keikan liksat viiptyvät jo kolmatta viikkoa. Tartteekohan taas soittaa liittoon. Pojat tulee kohta koulusta, pastaa vai lihapullia? Pastaa."

kanssa. Tekijänoikeuksiin liittyvää osaamista on kehitettävä tekijöiden ja alan yritysten keskuudessa.

Koulutuksen kautta kulttuurityöhön vai työttömyyteen?

Taiteen, kulttuurin ja viestinnän koulutus on lisääntynyt ja laajentunut nopeasti²⁶. Kasvua selittää muun muassa ammattikorkeakoulujen perustaminen, toisen asteen tutkintorakenteen muutos sekä koulutuksen laajentuminen uusille alueille, esim. digitaalisen median ja taiteen soveltavan käytön suuntaan. Määrällisesti suurin osa koulutuksesta sijoittuu ammatilliselle toiselle asteelle. Kulttuurialan koulutuspaikat ovat viime vuosina olleet suosituimpien joukossa.

Tilastokeskuksen julkaiseman vuoden 2007 Kulttuuritilaston mukaan kulttuuriammateissa työskenteli vuonna 2005 noin 66 000 henkilöä. Ammatikunnan kokoon nähden taide- ja kulttuurialan koulutus on Suomessa hyvin laajaa. Vuonna 2006 kulttuurialan korkeakoulu- ja ammatillisessa koulutuksessa oli yhteensä noin 40 000 opiskelijaa, joista neljäsosa oli uusia opiskelijoita. Tutkintoja suoritettiin kaikkiaan vajaat 7 000.

Kulttuurialaa ja viestintää koskevat koulutustarve-ennusteet ovat olleet optimistisia²⁷. Odotukset ovat kasaantuneet erityisesti mediaseksikkäille koulutusaloille, lähinnä audiovisuaaliselle alalle ja media-alalle sekä rytmimusiikkiin. Alojen oppilaspaikat on ollut helppo täyttää oppilaitoksissa ympäri maata. Erityisen suureksi ongelmaksi ylikoulutus on muodostunut media-alalla. On arvioitu, että koulutettujen määrä on jo kymmenkertainen alan työvoimatarpeeseen nähden²⁸.

Viime vuosina ylikoulutuksesta on puhuttu etenkin taiteilijajärjestöjen ja alan ammattiliitojen parissa. Koulutusvolyymit vaikuttavat työmarkkinoille tulevien asemaan ja vaikuttavat alalla toimivien ammattilaisten työllisyyteen

²⁶ Opetushallinnon koulutusala- ja koulutusasteluokituksen mukaan kulttuurialoja ovat käsi- ja taideteollisuus, viestintä- ja informaatiotieteet, kirjallisuus, teatteri ja tanssi, musiikki, kuvataide sekä kulttuurintutkimus ja taiteiden tutkimus (Tilastokeskus, Kulttuuritilasto 2007.)

²⁷ Taiteilijoiden lukumäärän kehitys 1950-luvulta 2000-luvulle – kasvaako työvoima työllisyyttä nopeammin? Sari Karttunen 2004. Teoksessa *Taiteilija Suomessa. Taiteellisen työn muuttuvat edellytykset*. Toim. Robert Arpo 2004. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja no 28. Taiteen keskustoimikunta.

²⁸ Suomen Journalistiliitto; Viestintäkoulutuksen nousukäyrä – Monta tietä unelma-ammattiin ja suuriin pettymyksiin. Pentti Raittila, Nina Olin ja Sari Stenvall-Virtanen 2006. Tampere: Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos. Julkaisuja C 40/2006. Viestintäalan opiskelijoita oli Suomessa Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2006 yhteensä noin 12 500 (Kulttuuritilasto 2007).

ja tulotasoon. Koulutustason nousu ei ole vaikuttanut taitelijoiden tai kulttuurityöntekijöiden työmarkkina-asemaan eikä se ole vähentänyt työttömyysriskiä, kuten muilla työllisillä²⁹. Liikakoulutus johtaa paitsi työttömyyteen, myös ylipitkiin opiskelujaksoihin, monikertaiseen koulutukseen ja sijoittumiseen koulutusta vastaamattomiin töihin. Taiteen keskustoimikunnan mukaan av-alan ammatillisen koulutuksen saaneista vain noin puolet työskenteli alalla³⁰. Myös silpputyö ja alityöllistyminen lisääntyvät. Nuoret joutuvat pyrkimään alan töihin lähes keinolla millä hyvänsä, sillä ensimmäiset työkokemukset avaavat ovia. Työssäoppijoita käytetään liian helposti ilmaistyövoimana, mikä johtaa epäterveeseen kilpailuun. Räikeimmät ongelmat on nähty av-alalla.

Kulttuurialan koulutuksen sisältöjen sekä koulutusmäärien on vastattava työelämän todellisia tarpeita. Niiden on oltava realistisia suhteessa työllistymismahdollisuuksiin. Opiskelijoille ei saa antaa epärealistista kuvaa tulevista työllistymismahdollisuuksista. Kulttuurin alan koulutusta on syytä suunnata myös taiteen soveltavan käytön suuntaan. Uusien ohjelmien suunnittelussa tulee kuitenkin olla maltillinen. Koulutus yksin ei synnytä kysyntää ja työmarkkinoita. Opetusviranomaisten on kehitettävä yhdessä alan työmarkkinajärjestöjen kanssa työharjoittelulle ja työssäoppimiselle selkeät toimintamallit sekä valvottava harjoittelukäytäntöjä. Erityisesti tulee pohtia sitä, miten harjoittelu hoidetaan ilman, että ammattilaisten työmahdollisuudet heikkenevät.

Ammatillisessa täydennyskoulutuksessa voidaan reagoida peruskoulutusohjelmia joustavammin toimintaympäristöstä nouseviin uusiin tarpeisiin. Tällä hetkellä täydennyskoulutus ei kohtaa sitä eniten tarvitsevia. Suurin este on koulutuksen korkea hinta. Myös kulttuurilaitosten mahdollisuudet investoida henkilöstökoulutukseen ovat vähäiset³¹. Kulttuurialan koulutusresursseja tuleekin ohjata nuorisoasteen peruskoulutuksen määrän lisäämisen sijaan kulttuurin ammattilaisten täydennyskoulutukseen. Täydennyskoulutuksen suunnittelussa on huomioitava erityisesti freelancereiden koulutustarpeet, koska he jäävät ilman työnantajan tarjoamaa täydennyskoulutusta.

²⁹ *Taiteilijan asema. Raportti työstä ja tulonmuodostuksesta eri taiteenaloilla. Kaija Rensujeff 2003. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja no 27. Taiteen keskustoimikunta.*

³⁰ *Kuvan ja median koulutuksesta työelämään. Kyselytutkimus ammatillisen tutkinnon suorittaneista. Paula Karhunen 2004. Tilastotietoa taiteesta 33. Taiteen keskustoimikunta.*

³¹ *Suomalaisen teatterin tulevaisuus teatterintekijöiden ja kuntien silmin. Anna Kanerva ja Minna Ruusuvirta 2006. Cuporen julkaisuja 14. www.cupore.fi.*

Yhteenveto: Reilut pelisäännöt, riittävä tuki taiteelle

Kulttuurityö on yhä tärkeämpi osa suomalaista työtä. Sen merkitys on taloudellista määräänsä huomattavasti suurempi. On tärkeää, että työelämän pelisäännöt tulevat täysimääräisesti käyttöön myös kulttuurin aloilla.

Kulttuurin rahoitus

- Taiteen vapaan kentän tuki tulee pikaisesti kaksinkertaistaa. Rahoitus on saatava tasolle, jolla toimijat voivat sitoutua työehtosopimusten noudattamiseen.
- Teattereiden ja orkestereiden valtionosuuksien korotuksien tulee ohjautua täysimääräisesti laitoksille.
- Yleisradion julkisen palvelun rooli on turvattava.

Kulttuurityö

- Kulttuurin ja taiteen kentällä pitää sitoutua reilun työn pelisääntöihin.
- Yleissitovia työehtosopimuksia on saatava niillekin aloille, joilta ne puuttuvat.
- Rahoittajien on valvottava julkisen tuen käyttöä. Julkista rahoitusta tulee myöntää vain niille tahoille, jotka noudattavat työelämän pelisääntöjä.
- Työntekijän ja yrittäjän välistä rajaa tulee selventää.

Sosiaaliturva

- Pätkä- ja freelance -töitä tekevien kulttuurityöntekijöiden ja taiteilijoiden sosiaaliturva on pyrittävä saamaan aukottomaksi niin, että se huomioi erilaiset työ- ja elämäntilanteet.
- Apurahalla työskentelyä ei saa rinnastaa yrittäjyyteen.

Tekijänoikeus

- Lainsäädännön ja tekijänoikeusjärjestelmän kehittämisen lähtökohdaksi on oltava tekijän turva. Sopimusvapautta on kunnioitettava.
- Kollektiivista sopimista tulee kehittää ja lisätä edelleen.

Koulutus

- Kulttuurialan koulutusmäärien on vastattava työelämän todellisia tarpeita.
- Kulttuuriammattilaisten täydennyskoulutuksen resursseja tulee vahvistaa. Täydennyskoulutuksen suunnittelussa on huomioitava erityisesti freelancereiden koulutustarpeet.